

FINANSŲ SISTEMOS ORGANIZAVIMAS LIETUVOJE 1918—1919 m.

M. IDAITE

Didžioji Spalio socialistinė revoliucija, pirmą kartą žmonijos istorijoje sukūrusi santvarką be žmogaus išnaudojimo, iš esmės pakeitė ir mokesčių — to papildomo darbo žmonių išnaudojimo įrankio išnaudotojiškose santvarkose — turinį ir esmę.

Dar K. Marksas ir F. Engelsas „Komunistų partijos manifeste“ ir kituose veikaluose¹ pažymėjo, kad, proletariatui paėmus valdžią, mokesčius galima panaudoti įrankiu ekspropriatoriams eksproprijuoti.

Pagal Markso ir Engelso, o taip pat Lenino nurodymus, vadovaudamasi Tarybų Rusijos Komunistų partijos patirtimi, Laikinoji Lietuvos revoliucinė darbininkų ir valstiečių vyriausybė 1918—1919 metais ėmėsi naujai organizuoti finansų sistemą. Finansai pasidarė svarbus įrankis tarybinės valstybės rankose griauinant senąją, kuriant naują visuomenę. Jie tapo išnaudotojų klasių slopinimo, revoliucijos plėtimo priemone.

Jau per palyginti trumpą Tarybų valdžios gyvavimo laikotarpį įvyko nemaža revoliucinių pertvarkymų. Visi mokesčiai nuo liaudies pečių buvo nuimti ir uždėti išnaudotojų klasėms. Gruodžio 16 d. manifeste paskelbta žemės, bankų, geležinkelių, stambiosios pramonės įmonių nacionalizacija. Darbininkų ir kaimo varguomenės įsiskolinimas kapitalistams, dvarininkams, buožėms buvo panaikintas. O tai atpalaidavo šimtus vargingųjų valstiečių nuo skolų išnaudotojams.

Laikinoji Lietuvos revoliucinė darbininkų ir valstiečių vyriausybė 1918 m. gruodžio 24 d. priėmė nutarimą, kad „pakol nesustiprės vietose darbininkų ir valstiečių valdžia ir ligi nepaims valdžios į savo rankas darbininkų ir mažžemių atstovų tarybos, visą valdžią vietose laiko savo rankose revoliuciniai komitetai“².

Pagal šį nutarimą revoliuciniai komitetai buvo steigiami apskrityse, miestuose, valsčiuose, komunose. Jiems buvo pavesta spręsti visi politiniai, ekonominiai ir socialiniai klausimai. Miestelių, komunų revoliucinius komi-

¹ K. Marksas, F. Engelsas. Rinktiniai raštai, I t., V., 1949, 26 psl.; Э. де Жирарден. Налог и социализм; К. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения, т. VIII, М.—Л., 1930, стр. 311.

² Lietuvos Tarybų valdžios 1918—1919 m. teisiniai aktai, 11 psl. (rankraštis).

tetus sudarė trys nariai, atskirai sprendžiantys politinius, ekonominius ir socialinius klausimus. Klausimus, susijusius su finansais, sprendė ekonominis sektorius.

Apskričių revoliuciniai komitetai savo apimtimi buvo platesni: šalia valdymo, ūkio, mitybos ir kitų sektorių turėjo atskirą finansų sektorių.

Lėšas revoliuciniai komitetai turėjo gauti, imdami mokesčius iš turtinųjų. Mokesčių dydį galėjo nustatyti patys revoliuciniai komitetai bendrame vietos darbininkų ar kaimo varguomenės susirinkime. Revoliuciniams komitetams buvo leista konfiskuoti spekuliantų ar alkoholinių gėrimų platinančiųjų turtą, rekvizuoti kapitalistų, dvasininkų, buožių turtą visuomeniniams ir karo reikalams³.

Atskiroms valdymo sritims vadovauti 1919 m. sausio mėnesį sudaryti Lietuvos liaudies komisariatai. Iš viso buvo sudaryta penkiolika liaudies komisariatų, jų tarpe ir Finansų liaudies komisariatas⁴. Pagal 1919 m. sausio 26 d. Laikinosios revoliucinės vyriausybės nutarimą Finansų liaudies komisariatas buvo įjungtas į Aukščiausiąją liaudies ūkio tarybą.

Finansų liaudies komisariatas turėjo teisę skirti komisariatams ir įstaigoms kreditus iki 2 mln. rb kiekvienai, paruošti formas pajamų ir išlaidų sąmatoms sudaryti. Asignuotas pinigines lėšas komisariatai privalėjo laikyti einamosiose sąskaitose Liaudies banke; savo kasose galėjo laikyti ne daugiau kaip 10 tūkst. rb smulkioms išlaidoms⁵.

Po Jungtinio Lietuvos ir Baltarusijos tarybų suvažiavimo, įvykusio 1919 m. vasario mėnesį, buvo numatyta įsteigti Liaudies Komisarų Tarybą. Į Tarybos sudėtį įėjo visi liaudies komisarai, tarp jų ir finansų liaudies komisarai. Visuose komisariatuose buvo įsteigtos kolegijos. Komisariatas kartu su kolegija sprendė visus klausimus savo kompetencijos ribose.

Pagal 1919 m. kovo 15 d. Finansų liaudies komisariato nutarimą⁶ vietose finansinius klausimus turėjo spręsti DŽDT vykdomųjų komitetų finansų skyriai.

Apskrities vykdomojo komiteto finansų skyriui vadovavo finansų skyriaus vedėjas, renkamas apskrities tarybų suvažiavimo ir tvirtinamas finansų liaudies komisarai. Kitus finansų skyriaus darbuotojus turėjo teisę skirti skyriaus vedėjas.

Apskrities vykdomojo komiteto finansų skyrius susidėjo iš sąmatos-kasos ir mokesčių poskyrių⁷.

Sąmatos-kasos poskyris turėjo peržiūrėti vietinių organų prašymus pašalpoms ar paskoloms iš valstybės išdo gauti, paruošti valsčių ir kaimų taryboms reikalingas instrukcijas sąmatos, sąskaitybos, kasos klausimais.

Mokesčių skyrius turėjo išrinkti vietinius bei bendravalstybinius mokesčius, kontroliuoti jų rinkėjus, paruošti ir surinkti žinias apie ekonominę gyventojų padėtį ir mokestines lėšas, paruošti valsčiams, kaimų taryboms

³ Ten pat, 13 psl.

⁴ Ten pat, 27 psl.

⁵ Ten pat, 49 psl.

⁶ Ten pat, 411 psl.

⁷ Ten pat.

mokesčių klausimais reikalingas instrukcijas, kurias paskui turėjo tvirtinti Finansų liaudies komisariatas⁸.

Svarbią funkciją atliko liaudies kontrolės organai, kurie sudarė sudėtinę Lietuvos ir Baltarusijos respublikos valdymo sistemos dalį ir buvo pavaldūs Centro vykdomajam komitetui. Liaudies kontrolės organai turėjo kontroliuoti visas tarybines įstaigas, nacionalizuotas įmones, komisariatus, kad pastarieji savo lėšas laikytų tik Liaudies banko skyriuose. Jų uždavinys buvo peržiūrėti finansines sąmatas, pajamų ir išlaidų paskirstymo projektus, kreditų asignavimo, sąskaitybos ir atskaitomybės teisingumą.

Liaudies kontrolės įstaigoms vadovavo Liaudies kontrolės taryba su liaudies kontrolieriumi. Ji susidėjo iš penkių centrinių skyrių, kurių tarpe buvo ir finansų skyrius⁹.

Liaudies ūkio kontrolės finansų skyrius turėjo sudarinėti metines buhalterines visos respublikos pajamų ir išlaidų apyskaitas, metinius balansus, revizuoti liaudies komisariatus ir centro įstaigas ir kt.¹⁰

Centro vykdomasis komitetas, greta bendravalstybinių, administracinių funkcijų, reguliavo pinigų sistemą, pinigų kalimą ir popierinių piniginių ženklų spausdinimą, taip pat nustatinėjo paskolas, muitus, finansines sutartis, tvirtino respublikos biudžetą, nustatinėjo bendravalstybinius mokesčius ir prievoles.

Lietuvos ir Baltarusijos konstitucijos projekte sakoma, kad „finansų politika esamuoju, pereinamuoju darbo žmonių diktatūros momentu padeda vykdyti pagrindinį uždavinį — eksproprijuoti buržuaziją ir paruošti sąlygas Respublikos piliečių visuotinei lygybei įgyvendinti gamybos ir turto paskirstymo srityje“¹¹. Kad šis uždavinys būtų įgyvendintas, į Tarybų valdžios organų žinią buvo perleistos visos būtinos lėšos Tarybų respublikos vietiniams ir bendravalstybiniams poreikiams tenkinti. Valstybinės Lietuvos ir Baltarusijos pajamos ir išlaidos buvo sujungtos bendravalstybiniame biudžete. Centro vykdomasis komitetas turėjo teisę nustatyti, kokios pajamų ir išlaidų rūšys priklauso vietos tarybų dispozicijai ir kokios apmokestinimo ribos.

Dalį bendravalstybinių poreikių turėjo patenkinti mokesčiai, imami iš turtingųjų. Tai buvo tiesioginiai — turto, pajamų, verslo ir kt. — ir netiesioginiai mokesčiai. Tačiau šių mokesčių pereinamuoju proletariato diktatūros laikotarpiu jaunai Tarybų Lietuvai neužteko. Todėl Laikinoji vyriausybė 1919 m. sausio 14 d. nutarė prašyti avanso apie 180 mln. rb iš RTFSR Liaudies Komisarų Tarybos¹².

Mokesčius vietiniams reikalams turėjo teisę nustatyti vietinės tarybos. Bendravalstybiniai poreikiai vietose turėjo būti tenkinami atleidžiamų iš valstybės išdo lėšų sąskaita. Šias lėšas vietinėms taryboms turėjo atleisti komisariatai.

⁸ Ten pat.

⁹ Ten pat, 140 psl.

¹⁰ Ten pat, 141 psl.

¹¹ Ten pat, 122 psl.

¹² Ten pat, 34 psl.

Pagrindiniai vietinių valdžios įstaigų pajamų šaltiniai buvo mokesčiai iš turtingųjų. Vietinės tarybos turėjo sudaryti metines pajamų ir išlaidų sąmatas vietos reikalams. Tais atvejais, kai vietinių tarybų poreikiams lėšų neužtekdavo, jos turėjo teisę gauti paskolų iš valstybės išdo.

Iš Lietuvos Tarybų valdžios 1918—1919 m. teisinių aktų¹³ matyti, kad Laikinoji revoliucinė vyriausybė bendravalstybiniams ir vietiniams poreikiams tenkinti buvo pasiryžusi naudoti įvairius mokesčius. Gyventojų mokesčiai buvo griežtai diferencijuoti pagal klases. Didžiąją mokesčių dalį turėjo mokėti nuverstosios klasės, darbo žmonės mokėjo mažai arba visai buvo atleisti nuo mokesčių. Jau iš pat pirmųjų Tarybų valdžios dienų buvo imtasi registruoti privačias įmones, prekybines organizacijas, tiksliai skaičiuoti jų pelną. Tam tikslui Finansų liaudies komisariatas paruošė anketas, skirtas turtui, pajamoms ir uždarbiui surašyti¹⁴.

Surašant šią anketą, turėjo būti nurodoma:

- a) savininko piniginio kapitalo dydis, jo vieta,
- b) nekilnojamas turtas, jo vertė, vieta ir kiek jis pajamų duoda,
- c) prekybos įmonių apyvarta ir pelnas už 1918 m.,
- d) privačios pramonės įmonės, jų darbininkų skaičius, apyvarta per 1918—1919 m. ir gautas pelnas,
- e) asmeniniai verslai, jų rūšys, gaunamas pelnas.

Anketas turėjo rašyti patys piliečiai ir pateikti jas milicijos nuovados valdybai.

Šie duomenys, be abejo, leido Laikinajai revoliucinei Lietuvos vyriausybei kiek tiksliau sužinoti privačių savininkų pajamas ir atitinkamą jų dalį paimti mokesčių pavidalu.

Mokesčiai buvo paprastieji progresiniai ir nepaprastieji¹⁵.

Paprastaisiais progresiniais mokesčiais buvo apdėti turtingieji. Apmokestinimo objektas — žemė, verslo įmonės, prekybinės įstaigos, kilnojamas ir nekilnojamas turtas. Šis mokestis nebuvo taikomas darbininkams ir mažžemiams, nesinaudojantiems svetimu darbu.

Nepaprastieji mokesčiai — kontribucijos ir rekvizicijos — suvaidino didžiulį vaidmenį kovoje su spekuliacija maisto produktais. Ypač sunku buvo išspręsti maitinimosi klausimą. Darbininkams miestuose trūko duonos, dauguma badavo, o buožės, dvarininkai arba slėpė grūdų atsargas, arba pardavinėjo aukštomis spekuliacinėmis kainomis. Norėdama geriau išspręsti šį klausimą ir aprūpinti badaujančius darbininkus duona, Laikinoji revoliucinė vyriausybė nutarė konfiskuoti spekuliantų turtą.

Buvo rekvizuojama kapitalistų, fabrikantų, pirklių, dvasininkų, buožių turtas, reikalingas visuomeniniams reikalams. Savininkams buvo paliekama tiek, kiek reikalinga pragyventi, gyvuliams ir sėjai. Rekvizuojami buvo javai, maistas, drabužiai, pašaras, gyvuliai ir kt. Rekvizicija ir kontribucija nebuvo taikoma piliečiams, gyvenantiems iš savo darbo.

¹³ Ten pat, 13, 126, 413 psl.

¹⁴ Ten pat, 417 psl.

¹⁵ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, III t., V., 1958, 115 psl.

Pagal 1919 m. kovo 25 d. Finansų liaudies komisariato nutarimą¹⁶ buvo nustatyti netiesioginiai mokesčiai — muitai, taikomi išvežamoms ir įvežamoms prekėms. Norėdama geriau kontroliuoti šio mokesčio rinkimą, Liaudies Komisarų Taryba išleido dekretą¹⁷ dėl muitinių. Buvo numatyta sustiprinti priežiūrą Lietuvos ir Baltarusijos ribose ir organizuoti prie demarkacinės linijos muitinių punktus.

Pagal 1919 m. kovo 19 d. Finansų liaudies komisariato nutarimą¹⁸ Vilniaus mieste buvo nustatytas nepaprastasis revoliucinis mokestis. Jis buvo taikomas prekybos, pramonės įmonių savininkams, spekuliantams, asmenims, kurie iš Liaudies banko turėjo išsiėmę didesnius kaip 10 000 rb čekius.

Be to, buvo imamas verslo mokestis. Jį turėjo mokėti privačių verslo įmonių savininkai ir verslu užsiimantys asmenys. 1919 m. kovo 31 d. dekretu¹⁹ verslo įmonių mokestis buvo pakeistas nauju įstatymu, pagal kurį verslovių savininkai turėjo pateikti mokesčių inspektoriams Finansų liaudies komisariato nustatytos formos pareiškimus dėl įmonės rūšies ir buvimo vietos ir gauti iš mokesčių inspektorių registracijos pažymėjimus, kurie turėjo būti laikomi įmonėje, matomoje vietoje. Buvo imama 5 rb registracijos rinkliava. Verslo mokesčio dydis buvo nustatomas pagal pelno dydį.

Laikinoji revoliucinė darbininkų ir valstiečių vyriausybė 1918—1919 m. sėkmingai organizavo finansinę sistemą ir finansinį aparatą Lietuvoje. Naują mokesčių sistemą ji naudojo nuverstųjų klasių ekonominei galiai palaukti, politinei ir ekonominei Tarybų valdžios pergalei stiprinti. Šis sėkmingas finansinės sistemos organizavimo darbas 1919 m. buvo nutrauktas, įsigalėjus buržuazinei diktatūrai, ir atkurtas bei toliau išvystytas 1940—1941 m., atkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje.

ОРГАНИЗАЦИЯ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЫ В ЛИТВЕ В 1918—1919 гг.

М. ИДАЙТЕ

Резюме

Временное революционное рабоче-крестьянское правительство в 1918—1919 гг. предприняло ряд мероприятий по созданию новой финансовой системы, которая соответствовала бы задачам пролетарского государства. Основываясь на учении К. Маркса, Ф. Энгельса, В. И. Ленина о роли финансов в создании нового общественного строя, Временное

¹⁶ Lietuvos Tarybų valdžios 1918—1919 m. teisiniai aktai, 415 psl.

¹⁷ Ten pat, 209 psl.

¹⁸ Ten pat, 415 psl.

¹⁹ Ten pat, 192—193 psl.

революционное правительство использовало финансовую систему как орудие подавления сопротивления эксплуататорских классов.

Вся власть до перехода ее в руки советов принадлежала революционным комитетам. Они создавались в уездах, районах, городах. Революционные комитеты решали все политические, экономические и социальные вопросы.

В 1919 г. были образованы народные комиссариаты, в том числе и Народный комиссариат финансов. Местные финансовые вопросы решались финансовыми отделами уездных исполнительных комитетов.

Все необходимые средства для удовлетворения местных и общегосударственных потребностей Советской республики находились в распоряжении органов Советской власти. Часть общегосударственных нужд должна была покрываться налогами, основными плательщиками которых должны были быть свергнутые эксплуататорские классы.

Налоги дифференцировались по классовому признаку населения. Они были прямые, косвенные и чрезвычайные.

К прямым налогам относились имущественные, подоходные, промысловые и др. Земля, ремесленные предприятия, торговые организации, движимое и недвижимое имущество облагались прямыми прогрессивными налогами. Население, не пользовавшееся наемным трудом, этих налогов не платило.

Чрезвычайными налогами — контрибуциями и реквизициями — облагалось имущество капиталистов, фабрикантов и кулаков.

Косвенными налогами — таможными — облагались ввозимые и вывозимые товары.

В Вильнюсе был введен чрезвычайный революционный налог. Его платили собственники торговых, промышленных предприятий, спекулянты и др.

Мероприятия по организации финансовой системы и финансового аппарата в Литве в 1918—1919 гг. Временным революционным правительством использовались для подавления экономической мощи эксплуататорских классов, для усиления экономической и политической победы Советской власти в Литве.

Redakcinei kolegijai įteikta
1959 m. kovo 10 d.